

KİTAP TANITIMI/BOOK REVIEW

**Gaius Plinius Secundus, Doğa Tarihi (I. ve II. Kitap),
Latineden Çeviren: İnanç Pastırmacı, İstanbul: Say
Yayımları, 2017, 256 sayfa. ISBN: 978-605-02-0555-8.**

Hüseyin ÜRETEN*

Makale Bilgisi	Article Info
Başvuru:9 Şubat 2018	Recieved: February 9 2018
Kabul: 3 Mart 2018	Accepted: March 3, 2018

Hiç şüphe yok ki, kültür varlıkları geçmişin bilgi dağarcığıdır. Binlerce, onbinlerce yılın birikimi, höyükler, ören yerleri gibi antikçağ yazarlarının eserleri de arşivler olarak saklanarak günümüze kadar gelmektedirler. Nitekim kültür varlıkları olarak tanımlanan bu bilgiler aynı zamanda uygarlığın gelişim sürecinin de kanıtı ve arşividirler. Maddi kültür kalıntıları nasıl ki toprak altında durduğu sürece arkeologların çalışmalarıyla kullanılabilir bilgiye dönüşmedikleri için ölü ve atıl arşiv olarak nitelendirilirse antikçağ yazarlarının edebi eserleri de biz bilim insanlarının çalışmalarıyla kullanılabilir bir bilgiye dönüşmedikçe aynı ölçüde ölü ve atıl arşiv olarak işlem görecektirler.

Dolayısıyla yazısız/yazılı bu bilginin “etkin”, bilimin ve toplumun yararlanacağı bir bilgiye dönüşmesi için “paylaşılabilir” olması gerekir. Paylaşım ise ancak ortaya çıkan bilginin toplumun her düzeyinin erişebileceği yayınlarla gerçekleşebilir. Bu bağlamda yayınların bazıları kuşkusuz yalnızca uzmanlara yönelik olacaktır. İşte bu düzeyden başlayarak aydınlara, toplumun diğer kesimlerine ve hatta konuya ilgi duyan okuyuculara kadar, her düzeyin, toplumun her katmanının anlayabilecek, algılayabileceği ve okumaktan, öğrenmekten mutluluk duyabileceği farklı yayın türlerine, anlatım dillerine gerek vardır.

* Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
hureten@adu.edu.tr.

Kültür varlıkları açısından antikçağ yazarlarının edebi eserlerinin zengin birer kaynak olmasına karşın bu zenginliğin de ortaya çıkan sonuçların da yeterince yayına dönüştüğünü söylemek güçtür. Belki de eskiçağ tarihi alanındaki en önemli eksikliklerden biri bilginin paylaşılmasını, topluma yayılmasını sağlayacak olan yayınların yeterince çevrilmemesidir.

Bu bağlamda, son kırk ya da elli yıla baktığımızda ilginç ve geçmişten farklı bir durum olduğunu söyleyebiliriz. Eskiçağ Tarihi ile ilgili yayınlar, sayı ve çeşit bakımından zengin oldukları kadar, nitelik açısından da çarpıcıdır. Dolayısıyla geçmişin bilincini toplumun her kesimine yayma ve bu bilincin çağdaş insan olmanın gereği olduğu görüşünü yansıtan yayınların yanı sıra, bilim insanlarına yönelik bu tür yayınlar da geçmişten daha fazla olarak basılmaya başlamıştır.

Bu açıdan incelemekte olduğumuz Gaius Plinius Secundus'un bu eseri vesilesiyle biz Türk okurlarına bu tür eserleri kazandırdıkları için Latince'den Türkçeye çeviren İnanç Pastırmacı'ya ve diğer çevirmenlere ortaya koydukları yayınlar açısından teşekkür etmek benim için zevkli bir görevdir.

Tanıtacağımız eser, Yaşlı Plinius'un İS 77-79 yıllarından günümüze ulaşan ve otuz yedi kitaptan oluşan **Doğa Tarihi** adlı eserinin takdim ve fihristinin yer aldığı birinci kitabı ile kozmoloji konularının ele alındığı ikinci kitabının çevirisi olup, 256 sayfadan oluşmaktadır. Bu bilgi hazinesi, Latince'den çeviren İnanç Pastırmacı'nın çevirisi ile Say Yayınları tarafından 2017 yılında akademik camiaya kazandırılmış çok değerli bir eserdir.

Eseri kaleme alan Gaius Plinius Secundus (İS 23 – 79), Romalı doğa tarihi yazarı. Kuzey İtalya'da *Comum* (Como)'da doğdu. Atlı sınıftan bir ailenin çocuğuydu. Büyük olasılıkla Roma'da öğrenim gördü. Tragedya yazarı ve başarılı bir ordu komutanı olan Pomponius Secundus'u tanıdı, ondan etkilendi, daha sonra onun yaşam öyküsünü yazdı. Plinius, hayata atıldığı zaman başlangıçta on iki yıl orduda görev yaptı, çoğunlukla Ren boylarındaki birliklerde bulundu, bir ara geleceğin imparatoru Titus'un silah arkadaşı oldu. Tahminen 57 ya da 58'de İtalya'ya döndü ve avukatlığa başladı. İmparator Vespasianus'un İS 69'da tahta çıkmasından sonra talihi güldü, art arda Gallia, Afrika ve İspanya'ya *procurator* (imparatora bağlı yerel yönetim görevlisi) atandı.

Plinius, Vespasianus'a, sonra 79'da tahta çıkan ardılı Titus'a danışman (*amicus* [dost]) oldu, Roma donanmasının –*Napoli yakınında*- Misenum'da üslenen filosunun komutanlığına atandı. Vesuvius'un –*Pompeii'nin güneyine düşen*- püskürmesini Stabiae dolaylarında gözlemek için 24 Ağustos 79 günü buradan denize açıldı. Yeğeni ve evlatlığı Genç Plinius (Plinius Caecilius Secundus [İS. 61/2 – 113/4]), Tacitus'a yazdığı bir mektupta amcasının bu

uğurda nasıl ölüme gittiğini anlatır. Genç Plinius'un anlattığı üzere, yakın dağların üzerinde yükselen bir duman sütunu amcasının dikkatini çeker ve amcası gördüğü olayı araştırmak için hafif bir tekneyle yola çıkar. Başına dolu gibi yağın taşlar altında gözlemlerini yazdırır, ertesi gün karanlığa, patlamalara aldırılmadan yukarıdan yağın döküntülere karşı korunmak için kafası çevresine bir yastık tutarak kıyıya çıkar ve gazlardan, dumanlardan boğulur.

Plinius, olağanüstü çalışkan, bilgiye doymak bilmeyen bir insandı. Az uyur, kendisine sürekli kitap okutur, yığınla notlar alırdı. Atlı birlikleri taktikleri, konuşma sanatı, dilbilgisi ve tarih üzerine kitaplar yazdı, bu yapıtlar bugün kayıptır. Romalıların, Germenlere karşı savaşlarını işleyen yirmi (**XX Libri bellorum Germaniae** [*Germania'daki Savaşlara İlişkin 20 Kitap*]) ve İmparator Augustus ile Tiberius dönemlerinde yaşayan Aufidius Bassus'un Roma tarihini devam ettirdiği otuz bir kitap (**Libri XXXI a fine Aufidii Bassi** [*Aufidius Bassus'un Sonundan İtibaren 31 Kitap*]) tutan tarih yapıtları kayıplar arasındadır.

Günümüze kalan en büyük yapıtı otuz yedi kitaptan oluşan **Naturalis Historia** (*Doğa Tarihi*)'dır. Plinius'un 77'de Titus'a adadığı **Naturalis Historia**, ölümünden sonra yayımlandı. Plinius önsözde yapıtının yüz yazardan topladığı 20.000 önemli gerçek içerdiğini belirtir.

1. kitapta içindekiler listesi ile başvuru kaynakları vardır;
2. kitap, evrenin fiziksel yapısı ile onu oluşturan parçaları ele alır;
- 3.-6. kitaplar, Avrupa, Asya, Afrika coğrafyası ve budunbilimi (etnoloji) konusundadır;
7. kitap, insan fizyolojisi;
- 8.-11. kitaplar, hayvanbilim (zooloji, kara hayvanları, deniz hayvanları, kuşlar, böcekler);
- 12.-19. kitaplar, bitkibilim (botanik);
- 20.-27. kitaplar, bitkilerin sağaltıcı özellikleri;
- 8.-32. kitaplar, hayvanlardan elde edilen ilaçlar üzerinedir;
- 33.-37. kitaplar, metaller ile taşlar hakkındadır ayrıca hekimlikte, sanatta, mimarlıkta minerallerin kullanımını ele alır ve konu dışına çıkarak sanat tarihine değinir.

Çok sayıda hataya, fazlasıyla özensizliğe, safça yaklaşımlara, yüzeyselliğe, bilimsel kaygı yoksunluğuna, kuru sıralamaların usandırıcılığına karşın yapıt,

olağanüstü geniş kapsamı, yazarın sınırsız merakı dolayısıyla dikkate değer niteliktedir. Çok sayıda ilginç, eğlendirici konunun yanı sıra yazarın yaşadığı dönemin sanatı, bilimi, uygarlığı üzerine eşsiz bilgiler içerir. Öykülerle doludur, örneğin Andromeda'nın hayatını tehdit eden canavarın iskeletinin Ioppa (Yafa)'dan getirtilip Roma'da sergilenmesi (IX. 11), Ioppa'nın söylenceden nasıl yarar sağladığı, orada da Andromeda'nın zincire vurulduğu, kaya üzerindeki zincir izlerinin gösterildiği (V. 69), Lysandros'un Sophokles'in cenazesine nasıl izin verdiği üzerine bir anekdot (VII. 109), sünger avcılarını bekleyen tehlikeler (IX. 151-153), Britonların söğütten örme, üzeri bez gerili ufak teknecikleri (VII. 206) yapıtın içerdiği ilginç öykülere birkaç başka örnektir.

Yapıtta gündelik Roma yaşamını anlatan bölümler de vardır. Ne çeşit döşeklerin ve yün giysilerin kullanıldığı (VIII. 190-193), kirpi dikenlerinin yün tarağı olarak kullanılması ve bu konuda tekelleşmeyi önlemeye yönelik senato kararları (VIII. 135), bir aşçının fiyatı (IX. 167), Lolliia Paulina'nın mücevherleri (IX. 117-118), miğferlere takılan devekuşu tüyleri (X. 2), kaz ciğeri ezmesi ile kaztüyü yastıklar (X. 52-54), eşek sütüyle cilt kırışıklıklarının giderilmesi (XXVIII. 183) bu bağlamda sayılabacak örneklerden birkaçıdır.

35. kitapta resim, 36. kitapta heykeltçilik tarihini işleyen bölümler özellikle ilgiye değer. Bu bölümler bize Hellen ressamı Zeuksis, Parrhasios, Apelles ile Hellen heykeltçileri Pheidias, Praksiteles, Skopas üzerine çokça bilgi verir, onların Roma'da ne kadar üstün tutulduğunu gösterir. Pilinius'un amber (XXXVII. 32-35) ve kömür (XXXVII. 99) üzerine söyledikleri de oldukça öğreticidir.

Plinius, Genç Seneca gibi dünyayı kaplayan iyicil bir tanrının, bir ruhun varlığına inanır. Coşkulu bir doğa hayranıdır, şiddetle eleştirdiği yaşadığı dönem, onun gözünde çılgınlığın, kösnünün, gaddarlığın, nankörlüğün damgasını taşır. Hellenlere karşı duyduğu büyük hoşnutsuzlukta tam bir Romalıdır ve onlardan etkilenme konusunda güvensizdir.

Eseri Latince'den Türkçeye çeviren, genç diyebileceğimiz bir isim, İnanç Pastırmacı'ya gelince. İnanç Pastırmacı, 1992 yılında Bandırma'da doğdu. Ortaöğrenimini 2010 yılında tamamladıktan sonra 2014 yılında Sabancı Üniversitesi, Moleküler Biyoloji, Genetik ve Biyomühendislik Lisans Programı'ndan mezun oldu ve sonrasında eğitimine İsviçre'de aynı alanda dersler alarak devam etti.

Pastırmacı'nın çevirmenliği yaptığı eserin **İçindekilere** baktığımızda; **Takdim** kısmı (s. 7-17), **1. Kitap** (s. 19-145), **2. Kitap** (s. 147-254) ve **Kaynakça** (s. 255-256) başlıkları bulunmaktadır.

Bu başlıklardan da gayet anlaşıldığı üzere –*konu ile yakından ilgilenenlerin pek de iyi bildiği gibi*- tanıtacağımız eser, Yaşlı Plinius’un otuz yedi kitaptan oluşan **Doğa Tarihi** adlı büyük eserinin *Takdim* ve fihristinin yer aldığı 1. kitabı ile kozmoloji konularının ele alındığı 2. kitabından oluşan Türkçeye kazandırılmış bölümleridir. Plinius, *Takdim* (s. 7-17) kısmında, başlığında da anlaşılacağı üzere, Ren boylarındaki birliklerde bulunduğu yıllarda silah arkadaşı olan 24 Haziran 79’dan itibaren tahta çıkan Flavius Sülalesi imparatorlarından olan Titus’a (30 Aralık 39 – 13 Eylül 81) eserini takdim ederek, şahsına adadığını ifade eden genel bir açıklamada bulunmaktadır. Daha genel bir ifadeyle, *Takdim* kısmına adım attığımızda karşımıza Yaşlı Plinius’un olağanüstü çalışkanlığı, bilgiye doymak bilmeyen bir insan olduğunu, günümüze kalan en büyük yapıtının (*Naturalis Historia* [*Doğa Tarihi*]) yüz yazardan topladığı 20.000 önemli gerçek içerdiğini belirten açıklamalar çıkmaktadır. Böylece okuyucunun kitabın ilerleyen bölümlerinde nelerle karşılaşacağını da ipuçları verilmektedir.

1. kitapta (s. 19-145); İçindekiler listesi ile başvuru kaynakları vardır. “(...) Aslında hepimize –babana, kardeşine, şahsına- bu zamanları ele aldığım bir anlatıda Aufidius Bassus’un bıraktığı noktadan başlayarak yer verdim. “Peki, nerede bu eser?” diye soracaksın: Eserin taslağını tamamlayalı epey oldu ve onu şu anda nezaretimde tutmaktayım; ömrüm boyunca ihtiras peşinde koşan biri olduğum düşünülür endişesiyle eseri daima varislerimin emanetine vermek niyetinde oldum. Bu vesileyle hem yerimi kollayan kimselere hem de zamanında benim de kendi seleflerime yaptığım gibi, yerimi almak için benimle rekabete girecek haleflerime bir lütufta bulunmuş olurum. Bu ihtiyatlı tutumumu, kitapların en başında başvurduğum kaynakların isimlerine yer vermemden de anlayabilirsin. Zira atıf yaptığım yazarların büyük bir kısmının aksine, başvurduğum kaynakların adlarına eserde yer vermenin incelik dolu, necip ve cömert bir davranış olduğu düşüncesindeyim. Bu kaynakları birbirleriyle karşılaştırdığım sırada aralarında günümüz yazarlarından sözüm ona en çok itimat edilenlerinin de yer aldığı kimi yazarın, geçmişteki yazarlara atıfta bulunmaksızın onları kelimesi kelimesine kopyaladıklarını da bilmeni isterim. (...)” Yazarın *Takdim* kısmında da belirttiği bu cümlelerden de anlaşılacağı üzere, bu bölümde yüz yazardan topladığı başvuru kaynakları yer almaktadır. Örneğin konular, topluluklar, denizler, şehirler, limanlar, dağlar, nehirler, ölçümler, şu yerlerde yaşayan ve geçmişte yaşamış olan halkların yer aldığı VI. kitapta toplamda 1195 şehir, 576 topluluk, 115 bilinen nehir, 38 bilinen dağ, 108 ada, 95 yok olmuş şehir veya topluluk, 2214 olgu, açıklama ve gözlem bulunmaktadır. Kaynaklar ise Marcus Agrippa, Marcus Varro, Varro Atacinus, Cornelius Nepos, Hyginus, Lucius Vetus, Pomponius Mela, Domitius Corbulo, Licinius Mucianus,

Claudius Caesar, Aruuntius, Sebosus, Fabricius Tuscus, Titius Livius (genç), Seneca, Nigidius. Yabancı kaynaklar: Kral Iuba, Hecataeus, Hellanicus, Damastes, Eudoxus, Dicaearchus, Baeto, Timosthenes, Patrocles, Demodamas, Clitarchus, Eratosthenes, Büyük İskender, Ephorus, Hipparchus, Panaetius, Callimachus, Artemidorus, Apollodorus, Agathocles, Polybius, Sicilyalı Timaeus, Bilge Aleksandr, Isidor, Amometus, Metrodorus, Posidonius, Onesicritus, Nearchus, Megasthenes, Diognetus, Aristocreon, Bion, Dalion, Simonides (genç), Basilis, Lampsacuslu Xenophon.

2. kitap (s. 147-254), evrenin fiziksel yapısı ile onu oluşturan parçaları ele alır. Daha önce de belirtildiği üzere, Yaşlı Plinius'un İS 77-79 yıllarından günümüze ulaşan ve 37 kitaptan oluşan **Doğa Tarihi** adlı bu büyük eseri, kozmoloji, coğrafya, antropoloji, zooloji, botanik, tıp, farmakoloji, mineraloji ve sanat tarihi gibi konularda 2.000 cildi bulan kitaptan derlenmiş bilgi, gözlem ve olguları bir arada toplaması bakımından bir ansiklopedi olma niteliğini taşıyor. İşte bu bilgi hazinesinin 2. Kitabı kozmoloji konularının yani evrenin bir bütün olarak incelendiği bir kısımdır. Örneğin 2. kitabın VII. bölümünde iki tutulma hakkında şu bilgiler verilmektedir. “Güneş’in, Ay’ın araya girmesi, Ay’ın da yerkürenin araya girmesi sonucu görünmez hale geldiği ve bu durumların, yerküreye düşen Güneş ışınlarını araya giren Ay’ın kesmesi ve benzer şekilde Ay’ın üzerine düşen bu ışınların araya giren yerküre tarafından kesilmesi şeklinde karşılıklı bir etkileşim içinde gerçekleştiği açıktır. Ay, Güneş’in önüne geçerek karanlığa bürünür; zira yerkürenin gölgesi Ay’ın üstüne düşüp onu gizler. Söz konusu karartı, yerkürenin gölgesinden başka bir şey değildir. Bununla birlikte bu karartının baş aşağı duran bir topaç gibi konik bir şekli vardır çünkü bunun gibi şekiller yalnızca tek bir uçta son buldukları için Ay’ın uç kısmındaki bir noktaya onun yüksekliği aşılmayacak şekilde erişilmiş olur ki bu biçimde gizlenebilen başka bir yıldız yoktur. Oluşan gölgelerin boşlukta belirli bir mesafeden sonra kaybolduğu, yüksek irtifada uçan kuşlar sayesinde anlaşılabilir; işte bu sınıır, havanın sona erip eterin başladığı noktayı ifade eder. Ay’ın üstünde kalan her yer berrak olup burası hiç kesilmeyen bir ışıkla doludur ancak biz yıldızları karanlıkta ışık veren cisimler olarak geceleyin görürüz. Ay’ın yalnızca geceleri tutulması bu durumlardan ileri gelir. Güneş ve Ay tutulmaları her ne kadar düzenli olarak meydana gelseler de, Zodyak’ın eğikliğinden ve önceden belirtildiği üzere Ay’ın yörüngesinde meydana gelen dalgalanmalardan dolayı aylık olarak gerçekleşmez; öte yandan bu yıldızların hareketi her zaman aynı noktalarda oluşmaz.”

Eser; toplam 23 kaynağın yer aldığı *Kaynakça* (s. 255-256) bölümü ile son bulmaktadır.

Sonuç olarak, genç çevirmen İnanç Pastırmacı, I. ve II. kitaptan oluşsa da Novum Comum'lu Romalı politikacı, yazar ve tarihçi Yaşlı Plinius'un en büyük eseri olan *Naturalis Historia* adlı eserinin bir kısmını Türk okurlarının istifadesine kazandırmıştır. Tek bir cümle ile özetlemek gerekirse; klasik dil bilmeyen okuyucu kitlesi için eserin Latince'den Türkçeye çevrilmesi bizce yerinde olmuştur. Aksi takdirde günümüz şartları ele alındığında üniversitelerden Tarih biliminden mezun olmuş kişiler bile bu eseri okuyamaz. Temennim ansiklopedi niteliğindeki bu dev eserin diğer kitaplarının da en kısa sürede Türkçeye kazandırılmasıdır.

Şunu da unutmamak gerek, söz konusu eserden genel olarak biz Eskiçağ Tarihçileri ve birazda genç çevirmen İnanç Pastırmacı gibi Moleküler Biyoloji, Genetik ve Biyomühendislik gibi lisans programlarında eğitim gören bireyler ile genel kültür düzeyi yüksek olan bireyler faydalanabilir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, çok sayıda hataya, fazlasıyla özensizliğe, safça yaklaşımlara, yüzeyselliğe, bilimsel kaygı yoksunluğuna, kuru sıralamaların usandırıcılığına karşın, yapıt olağanüstü geniş kapsamı, yazarın sınırsız merakı dolayısıyla dikkate değer niteliktedir. Çok sayıda ilginç, eğlendirici konunun yanı sıra yazarın yaşadığı dönemin sanatı, bilimi, uygarlığı üzerine eşsiz bilgiler içerir. Öykülerle doludur.

